

УДК 911.3

I. I. Kovtunyk,

к. геогр. н., старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ КУРОРТИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК БАЗА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

I. I. Kovtunyk

PhD in Geography, senior professor of tourism and hotel-restaurant business chair, department of economics, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky

BALNEOLOGICAL RESORTS OF KHMELNYTSKA REGION AS BASIS FOR ECONOMICAL DEVELOPMENT OF THE REGION

Сьогодні особливо зростає значення регіональної туристичної політики. Регіональними стратегіями розвитку областей Західного регіону, куди входить і Хмельницька обл., до 2020 року визнано рекреацію і туризм як пріоритетні складові соціально-економічного розвитку регіону. Особливо важливим є те, що рекреаційно-туристичний потенціал виступає достатньо активним чинником розвитку відпочинку, а також спричиняє додатковий стимулюючий вплив на розвиток транспорту і технологій, інфраструктури, сфери послуг, будівельної індустрії та інших сфер економіки. В Хмельницькій обл. основу природного потенціалу складають тектонічні ресурси, бальнеологічні ресурси, рекреаційні ландшафти, оздоровчі ресурси, природно-заповідні об'єкти та території історико-культурного призначення. В даній статті досліджено курорти Хмельницької обл. на базі бальнеологічних ресурсів, а саме на базі мінеральних вод краю.

Tourism has become a feature of modern lifestyle, an important element of the global economy and an influential factor in international integration processes. Tourist industry nowadays has become a leading industry, the profitability of which almost equal to the leading motor car industry, energy production and high-tech sector. In many countries of the world tourism industry is powerful, and often the only taxpayer provides foreign exchange earnings in the national economy, positively affects on the investment climate and external image of the country. Today especially grows the importance of regional tourism policy. Regional development strategies areas of the Western Region to 2020, in which Khmelnytska region is included, recognized recreation and tourism as priority components of socio-economic development. It is particularly important that the recreational-tourism potential acts quite an active factor in the development area, and causes additional stimulating effect on transport and technology, infrastructure, services, construction industry and other sectors of the economy.

The most important prerequisite of recreational activities are the recreational resources. Under recreational resources understand objects, phenomena and processes of natural, human and social origin that are or may be used for the development of recreation and affecting the territorial organization of recreational activities, specialization and cost efficiency. The many facets of the term «recreational resources» is defined by a variety of approaches to their

classification. Lyubitseva O. O. offers to allocate six basic approaches: essential approach; functional approach (for the uniqueness of the natural environment and recreational resources, combined with the complexity of their use); activity approach; attractive approach; value-based approach; environmental and economic approach.

In the Khmelnytska region the foundation of natural potential contents tectonic resources, recreational landscapes, balneological resources, recreational resources, natural protected areas and areas of historical and cultural significance. In this article the resorts of Khmelnytska region on the basis of balneological resources, specifically on the basis of mineral waters of the region are investigated.

Ключові слова: курорт; бальнеологічний курорт; мінеральні води; санаторій «Україна»; курорт «Сатанів».

Key words: resort; balneological resort; mineral waters; resort «Ukraine»; resort «Sataniv».

Постановка проблеми. Хмельницька область має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів, у тому числі тих, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості та широко використовуються в курортному господарстві, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку курортного господарства і рекреаційної діяльності та туризму в цілому на теренах області.

Бальнеологічні рекреаційні ресурси – це природні лікувальні речовини, які використовуються для немедикаментозного лікування; основа формування курортного господарства. До бальнеологічних ресурсів відносяться мінеральні води, лікувальні грязі, а також – озокерит (гірський віск).

Вивчення бальнеологічних ресурсів має дуже важливе значення для розвитку курортного господарства як Хмельницької обл., так і для всієї країни.

Аналіз публікацій. Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографія «Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку» та «Історико-культурні, географічні та економічні аспекти розвитку туризму на Хмельниччині», в яких автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідити бальнеологічні ресурси Хмельницької обл. Згідно мети, були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити наявні на території Хмельницької обл. мінеральні води.
2. Проаналізувати діяльність бальнеологічного санаторію «Україна».
3. Дослідити діяльність бальнеологічного курорту «Сатанів».

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших факторів лікувальної рекреації в Україні є наявність природних *мінеральних вод* (загальна мінералізація становить понад 1 г/л), унікальними є їх специфічний склад і терапевтична дія. Хмельниччина – одна з найбагатших в Україні областей за різноманітністю видів та запасами мінеральних вод. Сукупність багатокomпонентних органічних та хімічних речовин, газового складу та мікрофлори визначають їх оригінальність та надзвичайно високу бальнеологічну активність під час лікування різноманітних хвороб та виведення з організму радіонуклідів.

Все це визначається унікальними тектонічними умовами і геологічною структурою Хмельниччини. Схили Українського кристалічного щита, Подільського плато, розломи Товтрового кряжу рифогенного походження природно сформували унікальний мінералогічний і тектонічний потенціал на водорозділі Подільської височини. Це й визначило появу великої кількості родовищ різноманітних мінеральних вод, схожих за своїми лікувальними властивостями до «Нафтусі», «Миргородської», Кавказьких мінеральних вод, а також позитивний бальнеологічний потенціал геомагнітних аномалій, який спостерігається в межах Товтр і активно діє як лікувальний фактор на курортах Макова, Сатанова та інших лікувально-оздоровчих центрах регіону. І в даному випадку, можна говорити про практично невичерпні запаси лікувальних вод. На базі багатьох родовищ функціонують санаторно-курортні заклади, найвідомішим із яких є Хмельницький обласний міжгосподарський санаторій «Україна», розташований на мальовничих схилах Медоборів, – справжня перлина Поділля [3, с. 37].

Обласний міжгосподарський санаторій «Україна» розташований у с. Маків Дунаєвського району Хмельницької обл. на відстані 96 км. від м. Хмельницького і 17 км. від м. Кам'янця-Подільського поблизу траси Хмельницький-Чернівці.

Корпуси міжгосподарського санаторію «Україна» знаходяться в хвойно-листяному парку на березі штучного озера. Навколо санаторію розташований розкішний лісопарк площею 19 га., штучне озеро з блакитною прозорою водою площею 9 га. Саме, приблизно, в цьому місці починається гориста місцевість – Подільські Товтри, які надалі переходять в Карпати. Місцевість вкрита лісами, чисте повітря, м'який клімат, наявність Маківського родовища мінеральних вод, рівнозначних відомим джерелам типу «Нафтусі»,

«Миргородської» та Кавказьких мінеральних вод, все це робить санаторій «Україна» унікальним курортом Хмельниччини.

На базі санаторію ведеться наукова робота, проводяться науково-практичні конференції.

Історія створення санаторію розпочалася на початку 70-х рр. минулого століття. На горі Сідлатиця маківчани посадили парк, неперевершена краса якого і досі не залишає байдужим жодну людину. На території даного парку правління колгоспу «Україна» вирішило побудувати власну водолікарню для колгоспників. На цьому прекрасному місці, серед молодого парку, вирости білостінні споруди, оздоблені кахляними орнаментами. Навколо водолікарні було розбито клумби і споруджено оригінальний фонтан. Круті сходи спускаються до мальовничого озера.

В січні 1975 р. міжгосподарський санаторій «Україна» вперше гостинно відчинив двері для відпочиваючих. У 1980-1982 рр. на території санаторію «Україна» були відкриті унікальні родовища мінеральних вод, які за своїми властивостями рівнозначні відомим джерелам типу «Нафтусі», «Миргородської» та Кавказьких мінеральних вод. Відкриття Маківських родовищ мінеральних вод покращило показники лікування хворих в оздоровниці. Завдяки цьому відбувся розвиток та реорганізація Маківського курорту.

Сьогодні в санаторії використовуються два джерела мінеральних вод:

- «Перлина Поділля» – гідрокарбонатно-натрієва вода слабкої мінералізації (1,0-1,1 г/л), яка містить підвищений специфічний бальнеологічний компонент – органічну речовину (0,066-0,132 г/л). Добовий дебіт 46 м³ (тип «Нафтуса»).

- «Маківська» – хлоридно-натрієва вода малої та середньої мінералізації (4,8-5,2 г/л) без вмісту специфічних компонентів. Добовий дебіт 60 м³ (тип «Миргородська») [2, с. 29-30].

Інфраструктура санаторію «Україна» досить розвинута. Всі кабінети оснащено необхідним твердим і м'яким інвентарем, медичним обладнанням, що дає змогу обстежувати хворих на високому рівні. Відпочиваючі забезпечені кваліфікованою консультативною допомогою спеціалістів. Рекреанти відвідують процедурні кабінети в першій половині дня – з дев'ятої до чотирнадцятої години. Лікувально-діагностична робота в санаторії провадиться комплексно, на сучасному рівні знань, диференційовано, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного відпочиваючого; широко використовуються біохімічні, клінічні, інструментальні, функціональні та інші методи дослідження. За час існування санаторію було оздоровлено близько 70 тис. чоловік.

Санаторій «Україна» пропонує комплексне лікування та оздоровлення, яке включає лікування на базі двох джерел мінеральної води, лікування штучними мінеральними водами, лікувальними грязями, озокеритом, електрофарезом, перлинними ваннами, ароматизованими ваннами з натуральними оліями хвої, циркулярним душем, душем Шарко; широко використовується лікувальна фізкультура та масаж. Санаторій оснащений рентгенологічним кабінетом, кабінетом гастродуоденоскопії, дуоденального зондування, кишкових зрошень, Н-метрії, колоноскопії, електрокардіограми, гідротерапії, гальваногрязьовий кабінет, озокеритний кабінет, фізіотерапевтичний кабінет, кабінет мануальної терапії, фітотерапії, голкорексотерапії, масажний кабінет, кліматотрон, бювет.

Ще одним унікальним оздоровчим центром Хмельниччини є бальнеологічний курорт «Сатанів».

Сатанів – селище міського типу (снт.), розташоване в Городоцькому районі Хмельницької обл. Існує кілька версій походження назви селища. За першою версією, назва походить від слова «сат» – велике село. За другою версією, в 105 р. н.е. на північ від р. Дністер просувався легіон під проводом легата Тонілія. На високому березі невідомої річки римський полководець звернувся до своїх воїнів зі словами: «Sat an pop?», що в перекладі («Зупинимося чи підемо далі?»), «Сат!» – вигукнуло військо, («Зупинимося!»). З того часу, за легендою, виникло поселення, яке було названо Сатанів. Населення селища – 2,5 тис. мешканців.

Сам бальнеологічний курорт Сатанів розташований в 2 км. від Сатанова на межі Хмельницької та Тернопільської обл. на р. Збруч. Курорт Сатанів розташований у лісовій зоні на території Національного природного парку «Подільські Товтри» та межує з Медоборами (Тернопільська обл.).

Історія створення санаторію оповита легендами і є дуже цікавою. Існує легенда, що монах-відлюдник лікував хворих мешканців Сатанова та околиць живою водою. Звали цього монаха Василь, проживав він у двох келяях, які були розміщені в печері, вирубаній у вапняковій скелі. Біля печери монаха і досі б'ють чотири джерела, води яких стікають у Збруч. Ці джерела стали називати святими, завдяки їхнім цілющим властивостям. Воду з одного джерела використовують для промивання хворих очей, з другого – для лікування нервової системи, третього – захворювань серця, четвертого – купання та загального оздоровлення. Слава про живу воду передавалася із вуст в уста не одне століття.

В другій половині ХХ ст., завдяки геолого-мінералогічній розвідці, була проведена промислова розробка мінеральної води. В 1965 р. на околицях Сатанова було пробурено першу свердловину, з якої вдарив фонтан висотою 53 м. Фонтан бив із під землі близько двох тижнів, поки його не забетонували. В 1968 р. водою зацікавилася місцева жителька, – фармацевт Н. Нестерова. Завдяки Нестеровій були проведені перші лабораторні дослідження Збручанської мінеральної води. Зразки мінеральної води спершу були досліджені в м. Кам'янець-Подільському, пізніше, – в Одеському науково-дослідному інституті курортології. За результатами досліджень було встановлено, що дана вода – гідрокарбонатно-магнієво-натрієва та за своїми лікувальними властивостями не поступається «Нафтусі» (м. Трускавець Львівської обл.). Завдяки подібним лікувальним властивостям мінеральної води в Сатанові з Трускавецькою Нафтусею,

воду в Сатанові почали називати Збручанською Нафтусею. Збручанська Нафтуса має також унікальні властивості й у великій кількості містить йод, бром, мідь, марганець, фтор, двовалентне залізо, метаборну кислоту, фосфор та інші цінні мікроелементи. В 1972 р. на території Сатанівського родовища мінеральних вод було пробурено сім свердловин [1, с. 58].

При бурінні, на глибині понад 600 м., було виявлено хлоридно-натрієво-бромну мінеральну воду. Ступінь її мінералізації становить 38 г/л, що вище мінералізації морської та океанічної води. З метою збереження запасів цієї унікальної води, родовище із солоної ропою було законсервовано.

В 1973 р. (згідно до протоколу засідання комісії по обстеженню Сатанівського курортного району) розпочалося будівництво бальнеологічного санаторію місткістю 500 місць.

В 1985 р. був заснований державний бальнеологічний курорт Сатанів, запаси води – близько 300 м³ на добу.

На території курорту Сатанів розташовані також два штучні водопади.

Дослідженням Сатанівської води займалися такі науковці як М. Курій, В. Калугін, І. Мягков, І. Назарчук, В. Корнєєв, П. Шерстюк та інші. Результатом їхнього дослідження став висновок про те, що Збручанська Нафтуса позитивно впливає на клініко-лабораторні прояви цукрового діабету, а також сприяє лікуванню захворювань шлунково-кишкового тракту, опорно-рухового апарату, дихальних шляхів, має імуномодельючу дію, покращує загальний стан рекреанта.

Незважаючи на значні гідромінеральні ресурси, використання мінеральних вод області – незначне, тому актуальним є питання збільшення геологорозвідувальних робіт та їх дослідження для санаторно-курортного лікування та промислового розливу [4, 124].

Лікувальні мінеральні води області належать до шести груп:

- слабомінералізовані мінеральні води з підвищеним вмістом органічної речовини, типу «Нафтуса»;
- хлоридні натрієві води малої мінералізації без специфічних бальнеологічних компонентів, типу «Миргородська»;

- хлоридні натрієві бромні лікувальні води високої мінералізації;

- хлоридні кальцієво-натрієві бромні слабкі розсоли;

- слабомінералізовані радонові мінеральні води;

- слабомінералізовані вуглекисло-радонові води.

На сьогодні Хмельницьку обл. виділяють як основну частину нової в Україні провінції мінеральних вод – Подільської.

На території області розвідані мінеральні кремнієві води (м. Ярмолинці), сульфідні води (м. Волочиськ), залізисті мінеральні води (м. Шепетівка). Прояви цих вод потребують детального геологічного, гідрохімічного і бальнеологічного дослідження.

Здійснюється промисловий розлив 6 найменувань лікувально-столових вод, які включені до реєстру ДСТУ 878-93. Але й у цьому відношенні освоєння родовищ незначне [5, с. 57]: Збручанського – 10%, Зайчиківського – 1,5%, Маківського, Теофіпольського і Волочиського – близько 1% від затверджених запасів.

Ресурсний потенціал гідромінеральної бази та можливість курортно-рекреаційного і промислового використання визначається загальною вивченістю умов формування і поширення мінеральних вод, сформованістю сучасної курортно-рекреаційної інфраструктури, ступенем курортологічної вивченості і результатами бальнеологічних оцінок лікувальних мінеральних вод [5, с. 15].

Висновки. Багатство та унікальність природно-рекреаційних ресурсів в Хмельницькій обл. створює передумови для розвитку курортного господарства, а за рахунок нього й економіки регіону за рахунок їх ефективного використання, дає підстави сподіватися, що на території Хмельниччини рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного відновлення, глибокого національного самоусвідомлення, екологічної освіти і виховання рекреантів, тому рекреаційна сфера повинна бути визнана в області як одна з пріоритетних.

Література.

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.

2. Білецька Г. А. Рекреаційні ресурси мінеральних вод Хмельницької області / Г. А. Білецька // Довкілля та здоров'я. – 2008. – № 4. – С. 28-31.

3. Заставецький Б. І., Заставецька О. В., Дітчук І. Л. Географія Хмельницької області. – Тернопіль: орендне п-во «Тернопільська обласна друкарня», 1995. – 96 с.

4. Ковтуник І. І. Орографічні (ресурси рельєфу) рекреаційні ресурси Хмельниччини / Історико-культурні, географічні та економічні аспекти розвитку туризму на Хмельниччині: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.)]. – Кам'янець-Подільський: в-во Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2017. – 168 с.

5. Ковтуник І. І. Рекреаційні ресурси Хмельниччини / Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія [кол. авторів; за

ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.)]. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. – 192 с.

References.

1. Beydyk, O. O. (2001), *Recreation-touristic resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning*, Kyiv university, Kyiv, Ukraine.
2. Biletska, G. A. (2008), "Recreational resources of mineral waters in Khmelnytska region", *Dovkillia ta zdorovya*, vol. 4, pp. 28-31.
3. Zastavetsky, B. I., Zastavetska, O. V. and Ditchuk, I. L. (1995), *Geography of Khmelnytska region*, Ternopil regional press, Ternopil, Ukraine.
4. Kovtunyk, I. I. (2017), *Orographic (landscape resources) recreational resources of Khmelnytska region, Historic-cultural, geographical and economical aspects of tourism development in Khmelnytska region*, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.
5. Kovtunyk, I. I. (2015), *Recreational resources of Khmelnytska region, Khmelnytska region tourisical: historic-cultural, nature-geographical and economical aspects of development*, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.